

Hoezo gaat Arie met pensioen?

Norbert Corver

Het stellen van vragen is een belangrijk onderdeel van ons dagelijkse taalgebruik. In zogenaamde vraagwoordvragen staat het vraagwoord (bijv. *wie, wat, wanneer, waarom, hoe*) in het Nederlands typisch aan het begin (de linkerperiferie) van de zin. Dit plaatsingsgedrag wordt in (1a,b) geïllustreerd aan de hand van een hoofdzin:

- (1) a. *Wat* gaat Arie doen?
b. *Waarom* gaat Arie met pensioen?

Zoals beide voorbeeldzinnen laten zien, volgt het finiete werkwoord (de persoonsvorm) onmiddellijk op het linksperifere vraagwoord. Het subject, *Arie*, volgt op zijn beurt op het finiete werkwoord. We hebben in (1a,b) dus te maken met een inversiewoordvolgorde.

Beschouw nu ook de volgende twee zinnen:

- (2) a. *Hoezo* gaat Arie met pensioen?
b. *Hoezo* Arie gaat met pensioen?

Deze zinnen laten zien dat er twee varianten zijn van de *hoezo*-constructie: (i) een variant met inversie-woordvolgorde (2a); (ii) een variant met zogenaamde rechte woordschikking (2b). Op het eerste gezicht lijkt de *hoezo*-variant in (2a) het gedrag te vertonen van "normale" vraagwoordvragen: *hoezo* staat in de linkerperiferie en de zin vertoont de inversievolgorde in hoofdzinnen. De *hoezo*-variant in (2b) lijkt bijzonder in die zin dat we geen inversie hebben: het subject *Arie* gaat vooraf aan de persoonsvorm *gaat*.

Ook al lijkt variant (2a) te wijzen op het bestaan van "normale" *hoezo*-vraagzinnen, toch blijkt dit type vraagzin zich anders te gedragen dan vraagzinnen die ingeleid worden door vraagwoorden zoals *wie* of *waarom*. Een nauwkeuriger vergelijking van het gedrag van *waarom*-zinnen en *hoezo*-zinnen brengt een aantal verschillen aan het licht. Ten eerste, *waarom* komt voor in indirecte vraagzinnen, *hoezo* niet:

- (3) a. Ik vraag me af waarom/*hoezo Arie met pensioen gaat.
b. De vraag waarom/*hoezo Arie met pensioen gaat werd niet gesteld.

Ten tweede, *waarom* komt als restant voor in zogenaamde Sluicing-constructies, *hoezo* niet:

- (4) Arie gaat met pensioen. Vraag me niet waarom/*hoezo.

De volgende Sluicing-achtige constructie laat hetzelfde contrast zien:

- (5) a. Arie gaat [je raadt wel waarom/*hoezo] met pensioen.
b. Arie gaat [God weet waarom/*hoezo] met pensioen.

Ten derde, *waarom* kan nevenschikkend verbonden worden met een ander vraagwoord met bijwoordelijke functie. Een dergelijke nevenschikking is onmogelijk voor *hoezo*:

- (6) Wanneer en waarom/*hoezo gaat Arie met pensioen?

Hetzelfde contrast treffen we aan in nevenschikte structuren zoals (7):

(7) Wanneer gaat Arie met pensioen, en waarom/*hoezo?

Ten vierde, *waarom* kan *in situ* (d.w.z., in zinsinterne positie) voorkomen, *hoezo* niet. (8a) toont dit contrast voor echo-vraagzinnen, (8b) voor meervoudige-vraagwoordzinnen.

- (8) a. Arie gaat WAAROM/*HOEZO met pensioen?
b. WIE gaat er WAAROM/*HOEZO met pensioen?

Tenslotte, *waarom* in (9a) kan naast een korte-afstand-interpretatie (het waarom van de verwachting) ook een lange-afstand-interpretatie (het waarom van het met pensioen gaan) krijgen. *Hoezo*, daarentegen, kan alleen een korte-afstand-lezing krijgen.

- (9) a. *Waarom* verwacht je dat Arie met pensioen gaat?
b. *Hoezo* verwacht je dat Arie met pensioen gaat?

Het bovengenoemde grammatische gedrag van *hoezo* wijst er wellicht op dat *hoezo* een vraagwoordachtig element is dat zijn basispositie in de linkerperiferie van de zin vindt. Van andere vraagwoorden (bijv. *waarom*) wordt gewoonlijk aangenomen dat ze vanuit een zinsinterne basispositie naar de linkerperiferie van de zin verplaatst worden. Schematisch kan dat verschil als volgt worden weergegeven:

- (10) a. *Hoezo* gaat Arie met pensioen?
b. *Waarom* gaat Arie ~~waarom~~ met pensioen?

Mogelijk speelt subjectiviteit (Verhagen 2005) een rol in het plaatsingsgedrag van *hoezo*. Bij het gebruik van *hoezo* klinkt verbazing van de zijde van de *spreker* door. Het gebruik van *waarom* heeft een neutralere betekenis. Deze spreker-gerelateerde interrogatieve betekenis van *hoezo* zou een rol kunnen spelen in het distributionele gedrag ervan (d.w.z., alleen in hoofdzinnen, niet *in situ*, en niet nevenschikkend verbonden met een niet-discoursegebonden vraagwoord zoals *wanneer*).

De spreker-verbondenheid van *hoezo* brengt ons terug bij variant (2b), waar we een rechte woordschikking hebben; d.w.z. het subject *Arie* gaat vooraf aan de persoonsvorm *gaat*. Merk op dat deze voorvolgorde onmogelijk is in een zin ingeleid door het vraagwoord *waarom*: **Waarom Arie gaat met pensioen?* De vraag rijst hoe het kan dat *hoezo* voorafgaat aan het subject (*Arie*) en niet aan het finiete werkwoord (*gaat*). Een voor de hand liggende mogelijkheid is dat *hoezo* in (2b) een zinsinitieel interjectie-achtig element is dat de betekenisaspecten 'interrogativiteit' en 'verbazing' in zich verenigt. Het subjectieve betekenisaspect 'verbazing' (van de zijde van de spreker) treffen we ook aan bij andere zinsinitieële interjecties; zie bijv. (11). Ook het feit dat we na *hoezo* in (2b) een korte pauze kunnen krijgen wijst op interjectie-achtig gedrag.

(11) God/gut/jezus/hé/nee-maar, Arie gaat met pensioen.

Merk ter afsluiting de volgende zin op, waarin *hoezo* voorafgaat aan het vraagwoord *waarom*:

- (12) A: Waarom gaat Arie met pensioen?
B: Hoezo, waarom gaat Arie met pensioen?

Aangezien in het Nederlands slechts één vraagwoord aan het begin van de zin kan staan, moeten we concluderen dat *hoezo* in deze zin een interjectie-achtig element is.

Verhagen, Arie (2005). *Constructions of Intersubjectivity. Discourse, Syntax, and Cognition*. Oxford: Oxford University Press.